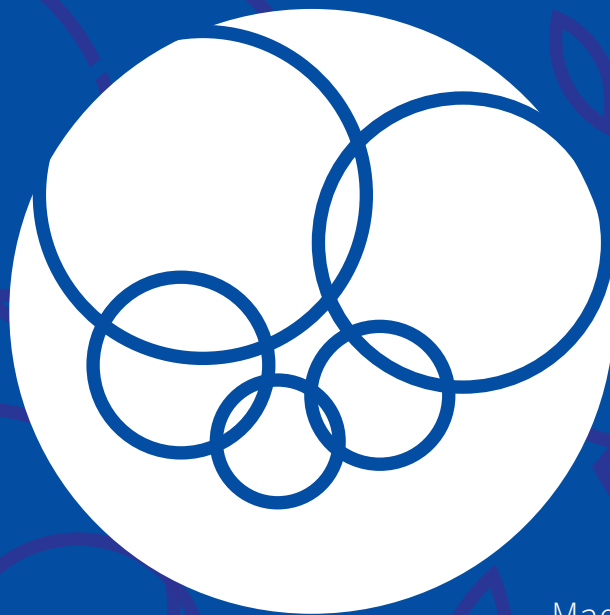

**KONTAKTY DĚTÍ V PĚSTOUNSKÉ PÉČI
S BIOLOGICKOU RODINOU – ÚSKALÍ A RIZIKA**
PŘÍRUČKA PRO ODBORNÍKY PŮSOBÍCÍ V OBLASTI SPOD

Mag. Alena Vítková a kol.

Příručka byla zpracována v rámci projektu Procesy práce s pěstouny na přechodnou dobu, CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003839, podpořeného z Evropského sociálního fondu.

Realizátor projektu:

Sdružení pěstounských rodin z.s., Anenská 10, 602 00 Brno

www.pestouni.cz

Autor: Mag. Alena Vítková a kol.

Grafika: Juraj Zeman / design.georgius.cz

Kopírování obsahu anebo citace jsou povoleny pouze se souhlasem Sdružení pěstounských rodin.

Rok zpracování: 2019

ÚVOD	4
<u>01</u> POZADÍ KONTAKTŮ S BIOLOGICKOU RODINOU	7
Definice dlouhodobé pěstounské péče	7
Identita dítěte	13
Legislativní podklady pro kontakty s biologickou rodinou	15
Kontakty u dětí rozvedených rodičů a dětí v pěstounské péči	18
<u>02</u> STANOVENÍ KONTAKTŮ S BIOLOGICKOU RODINOU	21
Cíl odebrání dítěte a jeho umístění do pěstounské rodiny	21
Perspektivy pěstounské péče a stanovení kontaktu s rodiči	22
Styk s rodičem v kontextu teorie rané citové vazby a raného traumatu	24
Postoj dítěte ke kontaktům s biologickou rodinou	29
a) Dítě kontakt odmítá nebo vykazuje známky strachu	29
b) Dítě si kontakt přeje	34
Asistované kontakty s biologickými rodiči	36
Případy, kdy kontakty s rodiči nepředstavují pro dítě riziko	39
Realizace styku s biologickými rodiči – hranice a pravidla	40
<u>03</u> ZÁVĚREM	43
<u>04</u> LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE	45

Kontakty dětí v pěstounské péči s jejich biologickou rodinou představují jedno z nejobtížnějších témat pěstounské péče. Existuje široké spektrum odborných názorů na toto téma. V České republice se v posledních letech zásadním způsobem změnil pohled na problematiku kontaktů pěstounských dětí s biologickými rodiči zejména na základě nové legislativní úpravy z roku 2013.

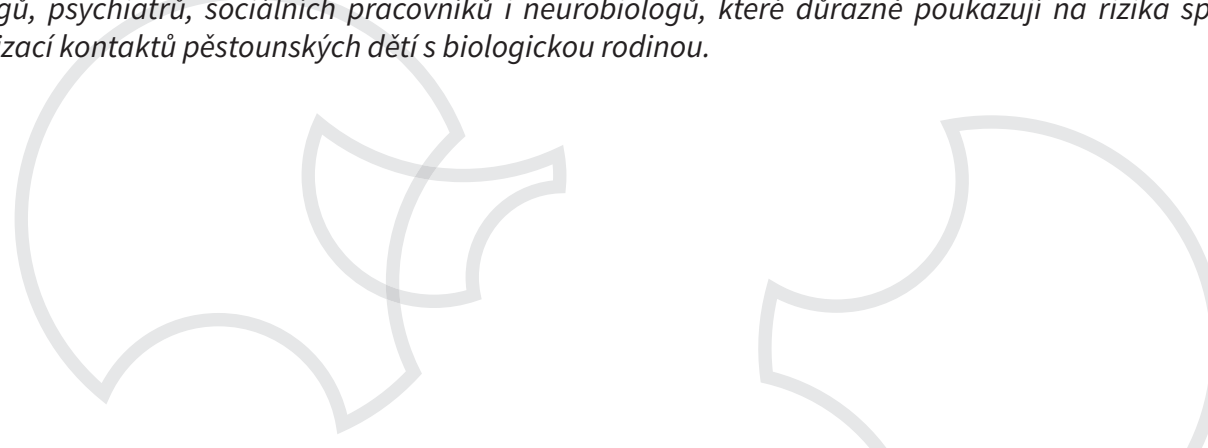
Následující práce, která vznikla v rámci projektu Procesy práce s pěstouny na přechodnou dobu, je výsledkem srovnání praxe Sdružení pěstounských rodin z.s. a partnerských organizací Pfad für Kinder, Landesverband Bayern e. V. a Peter PAN, Pflege und Adoption in Niederösterreich.

Ze setkání odborníků, která se uskutečnila v Bavorsku a Rakousku v letech 2016–2018, vyplynulo, že kontakty s biologickou rodinou v sobě nesou velká úskalí a rizika a bývají ve velké většině případů zátěží pro celou pěstounskou rodinu, zejména však pro přijaté děti. V některých případech mohou být i ohrožující a destruktivní pro další vývoj dětí v pěstounské péči.

Velká řada příruček, které byly vydány v České republice a zabývaly se tímto tématem, ukazuje velmi nekritický pohled na problematiku kontaktů. Podstatná část prací se zabývá asistovaným kontaktem,

který má sám o sobě garantovat bezpečí dětí. Kritický pohled na problematiku kontaktů přináší v posledních letech zejména publikace Ireny Sobotkové a Veroniky Očenáškové s názvem Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti, která poukazuje na novodobý trend masivního prosazování styku rodičů s dětmi v pěstounské péči a nebezpečí, která jsou s tím spojená. Pomůckou při vyhodnocování vhodnosti kontaktů má být naproti tomu materiál Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou od Jany Černé a Rii Kocourkové. Tato publikace obsahuje formulář s otázkami, který má být sociálním pracovníkům OSPOD a doprovodných organizací nápomocný při vyhodnocování kontaktu s biologickým rodičem. Formulář může být též využit při tvorbě individuálních plánů ochrany dítěte.

V Německu byla v minulých letech vydána řada publikací a odborných článků renomovaných psychologů, psychiatrů, sociálních pracovníků i neurobiologů, které důrazně poukazují na rizika spojená s realizací kontaktů pěstounských dětí s biologickou rodinou.

Pozadí kontaktů s biologickou rodinou

Definice dlouhodobé pěstounské péče

Pohled na problematiku kontaktů pěstounských dětí s biologickými rodiči je velmi úzce spojený s porozuměním dlouhodobé pěstounské péči a pohledem na ni.

VNěmecku se již po desetiletí vede debata, zda se v případě dlouhodobé pěstounské péče jedná o koncept náhradní rodiny, jak ho popisují Arnim Westermann a Monika Nienstedt¹, nebo koncept doplňující rodiny, který prosazuje Deutsche Jugendinstitut (DJI)². Arnim Westermann uznává, že na některé pěstounské rodiny je správné pohlí-

žet jako na doplňující rodiny. „V jednom případě se jedná o úkol umístit do pěstounských rodin děti, jejichž biologičtí rodiče jsou bezpochyby rodiči těchto dětí a také jimi zůstanou. To jsou doplňující rodiny.“³ Rodiče se ocitli v akutní krizové situaci a nemohou přechodně plnit svoji roli rodičů. „Na druhou stranu existují děti, jejichž rodiče vůbec

¹ Srov. Nienstedt, Westermann (1980), s. 384

² Srov. Deutsches Jugendinstitut

³ Westermann, *Die Trennung des Kindes*, s. 151

nejsou schopní být rodiči, a proto potřebují náhradní rodiče, tedy pěstounskou rodinu jako náhradní rodinu.“ „Pokud při trvalém umístění dítěte v pěstounské rodině chápeme pěstouny pouze jako pomocníky rodičů, kteří jen doplňují rodičovské funkce, obětujeme socializaci dítěte zájmům rodičů.“⁴

V případě, že péče v rodině selhává, existuje řada opatření, která mají zlepšit výchovné podmínky v rodině. Dlouhodobá pěstounská péče je chápána jako velký zásah do rodiny a přistupuje se k němu až v případě, že všechna ostatní opatření selžou. Zejména po dobu trvání přechodné pěstounské péče (Bereitschaftspflege) je hlavním úkolem sociálních pracovníků objasnit perspektivu dítěte a zjistit, zda je možný návrat do původní rodiny. **„Pokud se ukáže, že proti původnímu záměru není časově omezená pomoc dostatečná, aby bylo možné změnit výchovné podmínky**

v biologické rodině tak, aby odpovídaly zájmu dítěte, dostává se do popředí činnosti Úřadu pro mladé⁵ zajištění kontinuity v pěstounské rodině.“⁶ Zákony v Německu – podobně jako je tomu v České republice – umožňují biologickým rodičům i po dobu trvání dlouhodobé pěstounské péče žádat o vrácení dětí do jejich péče. Velkou roli však zde hraje „dětské chápání času“ a „potřeba dítěte navazovat spolehlivé citové vazby“.

Na OSPOD Harten můžeme například nalézt následující definici dlouhodobé pěstounské péče: **„Dlouhodobá pěstounská péče je založena na trvalou dobu a tím pádem nahrazující péči biologických rodičů, pokud a poté, co není šance na návrat do původní rodiny. Děti, které na své životní cestě prodělaly traumatické zkušenosti ze strany svých biologických rodičů, mají právo na nový začátek a budování vazeb**

a vztahů k novým rodičům, které je třeba zajistit natrvalo.“⁷

V České republice byla dlouhodobá pěstounská péče po řadu let chápána podobným způsobem: „Tradiční pěstounská péče v České republice je koncipována jako stabilní a trvalé umístění dítěte, které nemůže jít do adopce. Dlouhodobá pěstounská péče má dobrou tradici a výsledky.“⁸

Po přijetí novely zákona o sociálně-právní ochraně a nového občanského zákoníku z roku 2014 dochází k velkému znejistění, jakým způsobem je možné definovat dlouhodobou pěstounskou péči. Na základě nového občanského zákoníku lze pěstounskou péči definovat pouze takto: „Pěstounská péče (§ 953 a násl. občanského zákoníku) je forma náhradní rodinné péče, při které pěstoun o dítě osobně pečuje a je zodpovědný za jeho výchovu. Z právního hlediska ale mezi pěstounem

a dítětem nevzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dítětem, tak jak je tomu v případě osvojení.“⁹ Stále více je pěstounská péče chápána jako dočasné opatření: „Pěstounská péče je oproti adopci pouhé svěření dítěte na výchovu po dobu, kdy se rodiče dítěte o něj nezvládají starat.“ „Pěstounství totiž (navzdory tomu, že děti většinou pěstouny oslovují maminko a tatínku) není rodičovství, ale služba.“¹⁰ Toto chápání pěstounské péče však nebere v potaz skutečnost, že ve valné většině případů se pěstouni stávají psychologickými rodiči přijatých dětí. Bez bezpečné citové vztahové vazby, kterou si zde děti vytváří, by pěstounská péče ztrácela svůj terapeutický charakter. Nynější chápání pěstounské péče v České republice tak v mnoha ohledech připomíná situaci v Německu v 70. letech 20. století, „kdy ještě v této oblasti panovala naivní představa, že pěstoun-

4 Westermann, *Die Trennung des Kindes* (2009), s. 151

5 Jugendamt je obdoba českého OSPOD.

6 *Arbeitshilfe für die Praxis der Jugendhilfe* (2007), s. 7

7 Ertmer (2009), s. 216–217

8 Sobotková (2013), s. 32

9 www.nicm.cz/nahradni-rodinna-pece-zakladni-informace

10 www.detipatridomu.cz/2017/12/20/nahradni-rodinna-pece/

ská péče je časově omezené opatření OSPODu¹¹. Pěstounům bylo v mnoha případech vytýkáno, že zklamali v úloze nepůsobit na děti jako rodiče, ale pouze jako zástupci rodičů.¹² Před podobným pojetím pěstounské péče nelze než varovat. Významní psychologové z oblasti náhradní rodinné péče hodnotí toto období velice kriticky. „Neznalost těchto souvislostí a chybné připisování poruch chování, ke kterým docházelo kvůli předepsaným kontaktům s biologickou rodinou (jako selhání ze strany pěstounů místo separační úzkosti), způsobilo v minulých desetiletích nezměrné utrpení a neštěstí dětí a také zúčastněných dospělých. Doufejme, že porozumění charakteru vztahové vazby u dětí a následků dětské separační úzkosti bude brzy zohledněno v právní úpravě kontaktů rodičů s dětmi v náhradní rodinné péči. **Dávat přednost požadavkům dospělých proti protikladným**

motivům a separačním úzkostem dětí stojí v přímém rozporu se zájmem dětí a bude snad brzy patřit minulosti.“¹³

Kromě legislativních podkladů nedošlo v České republice ve fungování pěstounské péče k žádnému převratu. Děti z velké části nadále trvale zůstávají u dlouhodobých pěstounů. Podobně jako se vyjadřuje právník Ludwig Salgo je tak možno dospět k názoru: „Co se týká pravděpodobnosti návratu do biologické rodiny, nedochází v dlouhodobé pěstounské péči k žádné proměně... 60 procent dětí zůstává v pěstounské péči a vyrůstá v ní do dospělosti. Vzhledem k těmto skutečnostem nejsou výhrady o principiální přednosti návratu dítěte do biologické rodiny příliš smysluplné, protože prvořadý je zájem dítěte a pro něj platí zásada zajistit dítěti prospěšnou a dlouhodobou životní formu.“¹⁴ I po legislativních změnách

v České republice zůstává primární zájem a blaho dítěte: „Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči.“¹⁵ Do jaké míry smí tedy kontakty dítěte s biologickou rodinou ohrožovat a narušovat pěstounskou rodinu? **Žije-li dítě v pěstounské péči po delší dobu, vzniká zde na bázi důvěry citové pouto, které se nijak neodlišuje od citového pouta, které má dítě ke svým biologickým rodičům.** „Další udržení této vazby má pro dítě osudový význam, i když tato vazba není spojena s pokrevním příbuzenstvím ani s právním vztahem, jak je tomu v případě adopce.“¹⁶ Na dlouhodobou pěstounskou péči tak lze těžko pohlížet jako na službu. Stále znovu zdůrazňovaný rozdíl mezi adoptí a pěstounskou péčí se omezuje na právní charakter vztahu. „Zákonodárce může, okřídlen fantaziemi o své všemohou-

nosti, definovat, co chce. Také to, že pěstounská péče není nový vztah dítě–rodič, jak je tomu u adoptce. Zabránit tomu ale nemůže, protože nemá žádný vliv na lidskou přirozenost, kreativní přání a potřeby dítěte, tedy na to, že pěstounské dítě udělá pěstouny svými jeho bytí určujícími rodiči.“¹⁷ Pokud pohlížíme na dlouhodobou pěstounskou péči touto optikou, mělo by být primárním cílem zajištění stabilního a bezpečného prostředí v pěstounské péči. **„Pokud cíl spočívá v tom, že má vývoj dítěte nabrat zdravý směr, který není možné zajistit při setrvání u původních rodičů, pak se to může podařit jen tehdy, je-li dítěti umožněno a dovoleno vybudovat dostatečně uspokojivé citové vazby k rodičům, kde zažívá svoji příslušnost, na základě kterých se jako dítě samo může pozitivním způsobem definovat, se kterými se může identifikovat a jejichž normy a hodnoty**

11 Westermann, Die Leitsätze (2009), s. 273

12 Srov. Hassenstein (2009), s. 65

13 Hassenstein (2009), s. 66

14 Salgo (2009), s. 21

15 Zákon č. 359/1999 Sb., § 5

16 Hassenstein (2009), s. 59

17 Westermann, Die Leitsätze (2009), s. 278

může aktivně přejímat.¹⁸ Tomuto cíli by se pak měla podřizovat veškerá rozhodnutí týkající se dítěte. Při nastavování podoby a četnosti kontaktů

s biologickými rodiči by se mělo brát vždy v potaz, nebrání-li forma kontaktů budování uspokojivých citových vazeb v pěstounské rodině.

Identita dítěte

Identita dítěte bývá jedním z nejčastějších argumentů pro realizaci kontaktů s biologickou rodinou. Obvykle se zde však nerozlišuje mezi zatajováním informací o původu dítěte a osobním kontaktem s biologickým rodičem. **„Často používaný argument, že se dítě musí vyrovnat se svou minulostí, je důležitý a správný. Zda se tak však smí/musí stát prostřednictvím kontaktů s biolo-**

gickou rodinou, by mělo být rozhodnuto v rámci jednotlivých případů.¹⁹ Velmi důležité je podávat dětem pravdivé informace o jejich původu, a to od samého počátku pobytu dítěte v pěstounské péči. Po pěstounech se často žádá, aby zaujali k biologickým rodičům akceptující postoj založený na vzájemném porozumění a respektu, aby se tak u dítěte předešlo konfliktům loajality. Zde však

¹⁸ Nienstedt, Westermann (1998), s. 48

¹⁹ Zwernemann (2009), s. 258

začínají problémy. Tento od pěstounů požadovaný neutrální postoj může na dítě zapůsobit ničivým způsobem. „Popření situací, které jsou pro děti velmi nebezpečné, jejich zapírání ze strany původních rodičů a tím způsobený zmatek a poškození smyslu pro realitu – to je pro mnohé pěstounské děti velmi důvěrný vzorec jejich životní historie. Má tento vzorec, přes vyrůstání na místě, kde se zdá, že tato nebezpečí a ohrožení skončila, dále pokračovat?“²⁰ Dříve nebo později přijde dítě s otázkou: „Proč jsem nemohl zůstat u svých rodičů?“ Chtějí-li pěstouni zůstat důvěryhodní, dluží dítěti pravdivé odpovědi, aniž by rodiče očerňovali.²¹

Arno Gruen říká k vytváření identity: „**Je to kvalita vztahu mezi dítětem a rodičem, který vytváří základy, které umožňují anebo neumožňují identitu. Identita vůbec nevznikne, pokud nejsou dány tyto základy. Tím je ale také dána**

možnost, aby děti udělaly nový začátek, právě proto, že žádná pravá identita nevznikla; jako předpoklad ale platí, že se budou moci spolehnout na své úzké okolí.“²²

Často je možné pozorovat, že pěstounské děti nemají zvláštní chuť konfrontovat se se svojí biologickou rodinou. „Mnohé z nich zabalily alespoň na čas svou historii ‚do krabice‘. Zřejmě to pro ně bylo nutné, aby si na novém místě, v nové rodině vůbec vytvořily pocit příslušnosti.“²³ V tom případě není dobré je k tomu nutit, dokud na to nebudou připravené z vlastního popudu.

Důležité je, aby děti věděly o svých dvojích rodičích a dokázaly s tímto tématem otevřeně zacházet. Stejně tak otevřeně by o něm měli dokázat mluvit pěstouni a sociální pracovníci. Toto téma není tabu, ale je součástí života dítěte a nemělo by se odsuzovat ani glorifikovat. Pro začátek

stačí o rodičích vyprávět a poukázat na jejich zjevné deficity. K tomu by ale pěstouni měli být po-

drobně seznámeni s minulostí dítěte a mít informace o jeho rodičích.²⁴

Legislativní podklady pro kontakty s biologickou rodinou

O kontaktech dětí umístěných v pěstounské péči s jejich biologickou rodinou pojednává zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, a zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Zákon č. 359/1999 zmiňuje mezi právy a povinnostmi osoby pečující: „v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči, a umožnit

styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak“²⁵ a současně „právo na pomoc při plnění povinností podle písmene h), včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku“²⁶.

Také nový občanský zákoník (NOZ) definuje kontakt s rodiči jako povinnost ze strany pěstouna. Kontaktem s biologickou rodinou se zabývá § 967:

²⁰ Salgo (2009), s. 30

²¹ Salgo (2009), s. 31

²² Gruen (1993)

²³ Zatti (1999)

²⁴ Srov. Ertmer (2009), s. 219

²⁵ Zákon č. 359/1999 Sb., § 47a písmeno h

²⁶ Zákon č. 359/1999 Sb., § 47a písmeno e

„Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak.“²⁷

§ 966 odst. 2 ukládá pěstounovi povinnost informovat rodiče dítěte o jeho podstatných záležitostech: „Pěstoun při výchově dítěte vykonává přiměřeně povinnosti a práva rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte, v těchto záležitostech dítě zastupovat a spravovat jeho jmění. Má povinnost informovat rodiče dítěte o jeho podstatných záležitostech. Vyžadují-li to okolnosti, stanoví další povinnosti a práva pěstouna soud.“²⁸

Podle této právní úpravy by se mohlo zdát, že styk rodičů s dítětem v pěstounské péči je zcela v souladu se zájmem dítěte. Tak je zákon často chápán ze strany sociálních pracovníků OSPOD.

Setkáváme se pak s výroky typu: „Dle nového občanského zákoníku je styk dítěte s rodiči v zájmu dítěte.“ Že to tak bezpodmínečně být nemusí, dokazuje například tento výrok z ústavního rozhodnutí: „Z pohledu Ústavního soudu je v případě podezření, že rodič je stížen jakoukoli formou závislosti, namíste, aby soud rozhodující o péči a výživě nezletilého dítěte zvážil psychiatrické vyšetření postiženého rodiče, které by případně bylo prvním krokem k léčení. Diagnostika závislosti (i snaha se jí zbavit) totiž může mít vliv jak na určení rozsahu styku rodiče s nezletilým dítětem, tak i na určení výše výživného. **Není v zájmu nezletilého dítěte ani přicházet do kontaktu se závislostí, ani nést důsledky bezdůvodného snižování majetku rodiče.**“²⁹ V tomto případě se jednalo o problematiku rozvodového sporu a placení výživného, podstatná je ale skutečnost, že kontakt se závislým rodičem může být vnímán

jako ohrožení zájmu dítěte. Svou roli také může hrát kvalita vztahu mezi rodičem a dítětem pro kontakt samotný, jak dokládá citát z jiného ústavního rozhodnutí: „**V případě oddělení dítěte od rodiče je potom povinností rozhodujícího orgánu zajistit, aby si dítě udrželo vztahy s tímto rodičem, ledaže by to bylo v rozporu s jeho nejlepším zájmem.** Jak doplňuje Výbor pro práva dítěte, při rozhodování o četnosti a délce návštěv či styku rodiče s dítětem je nutno brát v úvahu kvalitu jejich vztahu a vazeb a potřebu je zachovat (obecný komentář Výboru pro práva dítěte č. 14, citovaný výše, bod 65).“³⁰ Z právě citovaného nálezu rovněž vyplývá, že styk s rodičem může být v rozporu se zájmem dítěte.

V německé legislativě je styk rodiče s dítětem definován jako právo rodiče a současně právo

dítěte. I u nás se hovoří o tom, že biologičtí rodiče mají na styk s dětmi právo. Je třeba si však uvědomit, že práva rodičů jsou nedílně spojena s rodičovskými povinnostmi: „Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, které spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti.“³¹ Rodičovské právo se tak odlišuje od všech jiných lidských práv tím, že jeho nedílnou součástí je rodičovská povinnost. „**Rodičovské právo tak nechrání ty osoby, které se rodičovské odpovědnosti vyhýbají.**“³²

27 Zákon č. 89/2012 Sb., § 967

28 Zákon č. 89/2012 Sb., § 966 odst. 2

29 Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 2906/18

30 Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2344/18

31 Zákon č. 89/2012 Sb., § 858

32 Salgo (2009), s. 22

Kontakty u dětí rozvedených rodičů a dětí v pěstounské péči

Při uvažování o nastavení kontaktů v pěstounské péči hraje stále velkou roli praxe, která je využívána v případech rozvodových dětí, ať už se jedná o soudní praxi, nebo praxi jednotlivých OSPOD. Situace přijatých dětí je však velmi odlišná od situace dětí rozvádějících se rodičů. Nejpodstatnějším rozdílem je skutečnost, že **„na rozdíl od dětí rozvedených rodičů má dítě v pěstounské péči narušený nebo neexistující vztah ke svým biologickým rodičům“**.³³ Další rozdíl představuje fakt, že děti jsou umísťovány do pěstounské péče z důvodu, že v původní rodině nemohla být zajištěna výchova dítěte, která by odpovídala

jeho zájmům. „Je však nutné rozlišovat mezi případy, kdy dítě nemůže žít s oběma rodiči kvůli jejich inkompatibilitě (rozvodové případy), a případy, kdy dítě nežije se svými rodiči kvůli jejich neschopnosti řádně o ně pečovat.“³⁴ Nezbytnosti umístění je třeba rozumět v pravém slova smyslu: vznikla zde nouzová situace, kterou bylo třeba bez prodlení ukončit – „bez nouze, žádné umístění mimo rodinu“.³⁵ Zátěž rozvodových dětí není srovnatelná se zátěží dětí v pěstounské péči. Nejčastější důvody umístění mimo rodinu (většinou platí současně více z nich) jsou: zanedbávání, týrání, finanční a bytové problémy,

³³ Salgo (2009), s. 19–20

³⁴ Sobotková (2013), s. 42

³⁵ Salgo (2009), s. 20

psychické problémy rodičů, neschopnost výchovy, emocionální odmítnutí dítěte, partnerské problémy, zesilující se konflikty mezi rodi-

čem a dítětem, sexuální zneužívání, závislost na drogách, alkoholu, smrt/zmizení jednoho z rodičů, kriminalita.

Stanovení kontaktů s biologickou rodinou

Cíl odebrání dítěte a jeho umístění do pěstounské rodiny

Východiskem všech úvah o stanovení a smyslu kontaktů s původní rodinou je již zmiňovaná otázka: Co má přinést umístění dítěte do náhradní rodiny?

Má se jednat o přechodné opatření, které dítě zachrání z akutního nebezpečí? Nebo je cílem poskytnout dítěti šanci na nový začátek a umožnit mu uzdravení díky novým bezpečným a stabilním vztahům, které naváže s novými vztahovými osobami?³⁶ Téměř všechny děti s poruchami připoutání, ke kterým došlo následkem traumatických zkušeností, mají větší riziko vývojových poruch

a psychických onemocnění. Pěstouni, kteří mají kvalitní doprovázení a dobře dokážou reagovat na problémové vztahové chování dětí, v sobě však nesou velký potenciál. Mohou dětem umožnit zažívat léčivé a prospěšné zkušenosti, jak bylo mnohokrát popsáno ve výzkumech o resilienci.

„Pokud cíl pěstounské péče spočívá v tom, že má vývoj dítěte nabrat zdravý směr, který není

36 Srov. Scherwath (2019), s. 4–5

možné zajistit při setrvání u původních rodičů, pak se to může podařit jen tehdy, je-li dítěti umožněno a dovoleno vybudovat dostatečně uspokojivé citové vazby k rodičům, kde zažívá svoji příslušnost, na základě kterých se jako dítě samo může pozitivním způsobem definovat, se kterými se může identifikovat a jejichž normy a hodnoty může aktivně přejímat.³⁷ **Při stanovení kontaktů**

by pak mělo být důležitým kritériem, aby styky s rodičem nenarušovaly nově vznikající vztahy v pěstounské rodině a neohrožovaly stabilitu a zdravý vývoj dítěte.

„Pro stabilní vývoj musí být jisté, že dítě zůstane dlouhodobě v bezpečí a nesmí nad ním viset emocionální Damoklův meč návratu do rodiny nebo styku s biologickým rodičem.“³⁸

Perspektivy pěstounské péče a stanovení kontaktu s rodiči

Právě při stanovení kontaktu s rodiči by neměly být opomenuty důvody a podmínky vzniku pěstounské péče. Stejně tak nelze zpravidla předpo-

kládat nenarušený vztah s biologickým rodičem, ale spíše pravý opak. **Bez toho, že se vezmou v úvahu dosavadní zkušenosti dítěte a na tomto**

37 Nienstedt, Westermann (1998), s. 48

38 Scherwath (2019), s. 8

základě se objasní perspektiva pěstounského vztahu (v rámci psychosociální diagnózy a na ni navazujícího IPOD), by se nemělo hovořit s rodiči o možnostech kontaktu s dítětem. Uznávání vědci a zkušení praktici OSPOD, stejně jako zkušení právníci vyžadují, aby byla zachována hierarchie potřebných opatření: Nejprve je třeba určit celkový pobyt dítěte v přítomnosti a budoucnosti a teprve potom jednat o podobě vztahu k biologické rodině. **„Realistický ,pohled do minulosti‘, to znamená na často velmi zatížený životní příběh mnohých pěstounských dětí, je nevyhnutelný.“**³⁹ Je třeba si klást otázky: Proč nebyla dítěti u rodičů zajištěna řádná péče? V čem spočívalo ohrožení zájmu dítěte, které vedlo k jeho odebrání z rodiny? Na tom, jak zodpovíme tyto otázky, pak závisí zda, jak, kde, jak dlouho a také frekvence kontaktů pěstounského dítěte s jeho biologickými rodiči. Při tomto obtížném rozhodování by však

39 Salgo (2009), s. 25

40 Srov. Salgo, s. 23–27

41 Sobotková (2013), s. 45–46

mělo být zohledněno i to, co se děje nyní, a především postoj dítěte ke kontaktům. Doporučení „nechat minulost minulostí“ se v těchto případech málokdy osvědčilo.⁴⁰

„Při rozhodování o vhodnosti kontaktu by se měly brát v úvahu přednostně potřeby dítěte. Kontakt s biologickou rodinou má být pro něho prospěšný. ... Je potřeba rozlišovat kvalitu a perspektivu vztahů, kterou dítě má s jednotlivými členy původní rodiny, a brát ohled na předchozí fungování rodiny, na zážitky dítěte, jeho názor, šance na sanaci rodiny a pravděpodobnost návratu dítěte. Kontakty s biologickou rodinou ani návraty do ní by neměly být organizovány jen proto, že to vyplývá ze zákonných nařízení.“⁴¹

Styk s rodičem v kontextu teorie rané citové vazby a raného traumatu

John Bowlby (1907–1990) začal v 50. letech 20. století zkoumat souvislost mezi ranou deprivací u dětí a pozdějším vývojem osobnosti. Ve svých vědeckých pojednáních se zabýval následky odloučení dětí od matky v raném dětství. Dospěl k závěrům, které jsou dnes nesporné. Dlouhá odloučení od matky, pokud nejsou poskytnuty patřičné náhradní osoby, přináší těžké psychické problémy. Bowlby vytvořil teorii attachmentu (rané citové vazby) se záměrem konceptualizovat lidskou tendenci vytvářet silné citové vztahy k jiným osobám. Tato teorie rovněž představovala pokus vysvětlit emocionální bolest a narušení emoční rovnováhy – jako strach, vztek, smutek

a oddělení se od emocí, které vznikají při nedobrovolném odloučení od vztahových osob.⁴²

Mary D. Salter Ainsworth (1917–1999), Bowlbyho dlouholetá pracovnice, definovala attachment (citovou vazbu) jako svazek na bázi citů, který navazuje jedna osoba s druhou a který je spojuje mimo čas a prostor. Zatímco vazbu nelze pozorovat a měřit, lze sledovat chování, které je s attachmentem spojeno. Pod pojem „vazebné chování“ lze shrnout všechny druhy chování, které dítě dostává do blízkosti jeho vztahové osoby jako pláč, lezení, vyhledávání tělesného kontaktu, úzkostné lpění na matce atd. Mary Ainsworth přísluší též zásluha, že je možné měřit citovou vaz-

⁴² Srov. Cappenberg (2009), s. 69–70

bu z hlediska její kvality díky tzv. testu cizí situace. Tento postup je dodnes využíván. Dítě je ve standardizované herní situaci vystaveno stresu odloučením od jeho vztahové osoby, aby bylo možné pozorovat jeho vazebné chování, které je tímto evokováno. Ainsworth identifikovala nejprve tři druhy vztahové vazby: typ A – nejistá vazba vyhýbavá, typ B – jistá (bezpečná) vazba, typ C – nejistá vazba úzkostná (ambivalentní). Později byla doplněna ještě čtvrtá klasifikace: typ D – dezorganizovaná vazba.⁴³

Bezpečná citová vazba není zárukou pro zdravý vývoj osobnosti. Nicméně podle učiněných nálezu minimalizují bezpečné vztahové zkušenosti v raném dětství pravděpodobnost výskytu těžkých patologií. Dle novějších výzkumných poznatků nelze typy nejistých vazeb označit jako patologické. Bylo však prokázáno, že děti s nejistými vztahovými vazbami mívají větší problémy při zvládnání těž-

kých životních situací jako je např. rozvod rodičů. Představitelná je taktéž souvislost nejistých vztahových vzorců s neurotickými poruchami.⁴⁴

Jiná je situace u dětí s těžkými poruchami připoutání (dezorganizovaná citová vazba). Jedná se o děti, které vinou výchovné nezpůsobilosti rodičů prodělaly traumatické vazebné zkušenosti.

„O traumatizaci hovoříme tehdy, pokud rodiče nevnímali a nerespektovali nejelementárnější potřeby svého dítěte a pokud bylo dítě svým rodičem přemoženo a tím jej ztratilo jako ochranný objekt.“⁴⁵ Velký podíl dětí v pěstounské péči byl vystaven traumatickým vztahovým zkušenostem.

„Je potřeba si představit, jak vypadají traumatické zkušenosti dítěte, které je traumatizováno svými nejbližšími osobami: Dítě, které se dostává do existenciální nouze, prožívá smrtelnou úzkost a nemá v této situaci žádnou vztahovou osobu, která mu pomáhá. Je to naopak. Právě

vinou své vztahové osoby se dostává do stavu bezmoci, strachu a zoufalství. Takové dítě se nachází v neřešitelné pozici, která musí nutně vést ke zhroucení všech strategií. Dítěti nepomáhá vyhýbat se svým pocitům, jak to dělají děti s nejistou vyhýbavou vazbou. Nepomáhá ukazovat setrvalé vazebné chování, protože vztahová osoba, na kterou se tyto signály vztahují, je sama původcem strachu. Dítě se tak dostává do situace, ve které není nic a nikdo, kdo by pomohl, a ze které může vyvázat pouze s těžkou psychickou újmou.“⁴⁶ Popisovaná situace je základní situací dětí s dezorganizovanou vztahovou vazbou. Dezorganizace ve vazebném chování platí jako závažný rizikový faktor pro další vývoj osobnosti. Dá se předpokládat, že tyto děti budou velmi poznamenány ve svém sebepojetí a autonomii. Ve vztahu k dospělým lze očekávat nedůvěřivé, nepřátelské chování, které ztěžuje jejich integraci.⁴⁷

V prostředí násilí nebo zanedbávání je tak ohrožen celý vývoj dítěte. **Odebrání dítěte z rodiny má ukončit toto ohrožení a zajistit bezpečí.** Na bezpečí se přitom pohlíží jako na faktické bezpečí. Nebere se příliš ohled na emocionální bezpečí. Z výzkumů psychotraumatologie je známo, že je nutné odloučení od patologizujících zkušeností, aby bylo možné uzdravení. Klasické terapie traumatu začínají až poté, co byl přerušen kontakt s pachatelem. Je pozoruhodné, že tyto poznatky jsou vzhledem k dospělým osobám vykládány zcela jednoznačně. Nikdy bychom neradili tomu, kdo byl fyzicky nebo psychicky týrán svým partnerem, aby se s touto osobou pravidelně stýkal. Co nám vlastně brání pohlížet na to u dětí stejným pohledem?⁴⁸

Staré vzorce, které se dítěti vtiskly, mohou být novými zkušenostmi rozšířeny, doplněny a přeformovány. Z neurobiologie víme, že se zku-

43 Srov. Cappenberg (2009), s. 70–72

44 Srov. Cappenberg (2009), s. 77–78

45 Nienstedt, Westermann (1989), s. 92

46 Cappenberg (2009), s. 79–80

47 Srov. Cappenberg (2009), s. 78–82

48 Srov. Scherwath (2019), s. 4

šenosti ukládají v neuronových sítích. Protagonisty našeho myšlení, cítění a chování se stávají ty zkušenosti, které jsou spojeny se silnými pocity (ať už negativními, nebo pozitivními), a ty, které se často opakují. Aby se děti dobře vyvíjely, potřebují stabilní nové zkušenosti, to je však možné pouze tehdy, když nebudou znovu aktivovány staré stavy a zážitky. „Pokud je stará rána stále znovu otvírána a sype se do ní sůl, nemůže se zahojit a zůstává fixace na zranění a bolest.“⁴⁹

Karl Heinz Brisch – nejvýznamnější vědec v Německu na poli attachmentu a dětský psychiatr – k tomu říká: „**Vytváření vztahové vazby mezi dítětem a pěstouny je následkem kontaktů s biologickými rodiči po traumatických zkušenostech narušováno, protože tyto vyvolávají u dítěte strach a pokaždé jsou znovu aktivovány a posilovány patologické vztahové vzorce a poruchy.**“⁵⁰

49 Srov. Scherwath (2019), s. 5

50 Brisch (2007), s. 110

Příklady z praxe:

Sedmiletý chlapec byl odebrán z péče drogově závislé matky. Důvodem je velké zanedbávání. Matka má právo na asistovaný kontakt se synem 1x měsíčně. Při kontaktu si chlapec s matkou hraje a rozpráví. V momentě, kdy matce začne zvonit mobilní telefon, běhá chlapec rozrušeně po místnosti, volá „ne, ne“ a tluče se při tom pěstmi do hlavy.

Dítě odebrané ve věku 6 týdnů od rodičů kvůli fraktuře lebky. Není jasné, kdo toto zranění dítěti způsobil. Rodiče dávají vinu jeden druhému. Matka v době, kdy je dítěti asi rok, projeví zájem o kontakt s dítětem. Dítě po celou dobu kontaktu pláče v náručí matky. Uklidní se teprve poté, co je předáno pěstounce.

Z příkladů je patrné, že ani provedení kontaktu asistovanou formou, které je v případech traumatizovaných dětí často doporučováno, nezabrání

retraumatizaci dítěte. Ve velkém množství případů dochází v kontextu s kontakty k retraumatickým procesům, protože vinou kontaktu se dítěti vrací staré vzpomínky. Retraumatické procesy jsou aktivovány klíčovými podněty, které vyvolávají asociace k původnímu životu.⁵¹

„Konfrontace s původním okolím vedou, podle toho, co vše z výzkumu o traumatu víme, k nesnesitelným stresovým situacím a záplavě strachem, takže se děti nemohou zklidnit a stále znovu se otvírají jizvy duševních zranění.“⁵²

Postoj dítěte ke kontaktům s biologickou rodinou

a) Dítě kontakt odmítá nebo vykazuje známky strachu

Zákonná úprava nijak nezohledňuje postoj dítěte ke kontaktům: „Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dí-

těti blízkými. Má povinnost umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, ledaže soud stanoví jinak.“⁵³ Proto, i když dítě kontakt otevřeně odmítá, není to vždy chápáno jako důvod pro zamít-

51 Srov. Scherwath (2019), s. 5

52 Niestroi (2009), s. 221

53 Zákon č. 89/2012 Sb., § 967

nutí styku s rodiči. V mnoha případech kontakty s rodiči byly a jsou prováděny proti vůli dítěte. Jak je tento přístup nebezpečný, dokládají desítky případů z praxe:

Heinzjürgen Ertmer, sociální pracovník s 30letou praxí, zmiňuje ve svém článku případ chlapce Ansgara a jeho kontaktů s biologickou matkou. Kontakty, které se tenkrát sociálnímu pracovníkovi jevily jako nikterak nápadné, popisuje Ansgar později ve svých 25 letech jako děsivé. Ansgar byl ze své turecké rodiny ve věku 2 a půl roku odebrán pro extrémní zanedbávání. Kontakty s matkou probíhaly, když mu bylo 6 let. Ansgar popisuje, že vždy utíkal pryč, protože tam nechtěl jít. Biologická matka mu chtěla stále sahat na obličej. Připadal si malý a zdálo se mu, že ona je obrovská. Měl strach a nemohl se proti tomu bránit. Všichni dospělí to tak chtěli.⁵⁴

„Když na to dnes pomyslím, nikdy jsem tuto ženu nevnímal jako matku, ale byla pro mě cizím člověkem, který překračoval vůči mně hranice (sahala mi na obličej, i když jsem to nechtěl). Přitom mne ještě děsilo, že u toho neustále plakala. Ještě dnes mám vzpomínku a je to, jako by to bylo dnes, jak se nade mnou naklání nebo spíše se na mne vrhá, jako deka, která se na mne pokládá a vše zakrývá.“⁵⁵

„Měl jsem v té situaci pocit, že mne sociální pracovník, ale ani moje pěstounka nechrání.

Moje pocity byly:

- jsem té ženě vydán na pospas
- všichni ostatní mne opustili
- pro nikoho nic neznamenujím

Někdy si myslím, že mne tyto návštěvy stále pronásledují stejně jako ta hrozná doba v biologické rodině.⁵⁶

⁵⁴ Srov. Ertmer (2009), s. 220–221

⁵⁵ Ertmer (2009), s. 221

⁵⁶ Ertmer (2009), s. 221

Pokud děti kontakt s rodičem nebo blízkými příbuznými odmítají, bývá to téměř vždy chápáno jako manipulace ze strany pěstounů. Pěstouni chtějí mít dítě sami pro sebe a obávají se konkurence ze strany biologické rodiny.⁵⁷ V jednotlivých případech to může být pravda, ale přesto není správné brát odpor dítěte na lehkou váhu, jak dokládá následující příklad:

Dívka, které je v současné době 20 let, byla týrána a zneužívána matkou a jejím partnerem. Po odebrání z rodiny se dostala do pěstounské rodiny, pěstouni se posléze stali i jejími poručníky. Dívka kontakt s matkou odmítala. Pravidelně a bez problémů se stýkala se svým biologickým otcem. Pro sociální pracovníky bylo nepochopitelné, že dívka odmítá návštěvy prarodičů. Přitom právě oni si brali dívku k sobě domů, když pro ni byla situace u matky neúnosná. Přiváželi také potraviny, když matka neměla dost peněz. Sociální pracovní-

ce se domnívala, že se zřejmě pěstouni snaží tyto návštěvy zhatit. Návštěvy u pěstounů probíhaly katastrofálně. Přestože se prarodiče chovali zcela korektně, dívka od nich prchala v hrůze pryč. Až po průběhu puberty dokázala dívka vysvětlit, proč nechtěla mít s prarodiči nic společného. Pro ni bylo chování prarodičů nepochopitelné, protože ji pokaždé přivezli opět zpátky k matce a jejímu partnerovi.⁵⁸

Často se setkáváme s tím, že se vůle dítěte v tomto ohledu nebere vážně. Obvykle se v těchto případech doporučuje s dítětem pracovat na jeho vztahu k biologickým rodičům. Jak zatěžující může vyžadování kontaktů pro dítě být, dokládá dopis 11letého dítěte adresovaný panu soudci: „*Moji pěstouni mi řekli, že mám napsat mojí matce, jak se mně daří a co dělám ve svém volném čase. Ale já si myslím, že jí do toho nic není. Ať mě nechá konečně na pokoji. Proto píši vám.*

Proč mně moje matka nerozumí. Chci mít konečně pokoj od ní a celé rodiny. Asi mně chce opravdu zničit budoucnost. Už mám dost jejích ran a záchvatů vzteku. Měla by přemýšlet o tom, jak často mě bila a potom pila alkohol. Bila mě skoro každý den. Možná ji budu chtít vidět za 10 000 let. Za poslední 3 roky jsem pochopil, že moje matka není žádná normální matka, protože matka, která miluje své dítě, ho přece nebije každý den. Konečně jsem našel rodiče, kteří mě mají doopravdy rádi.“⁵⁹

Pěstounům je často řečeno, že mohou být dobrými pěstouny jen tehdy, pokud budou dítě ke kontaktům přemlouvat, a že jedině tak zabrání u dítěte konfliktům loajality.⁶⁰

Pokud pěstouni vyžadují kontakty přes odpor dítěte nebo podporují kontakty u dětí těžce traumatizovaných, hrozí, že si děti v rodině nevytvoří pevné citové pouto. Jedním z centrálních konceptů teorie attachmentu je teorie o vztahové osobě jako „secure basis“. Vazebná osoba má být pro dítě „bezpečným přístavem“. **„Je třeba si klást otázku, jak přijmou děti nabídku vztahové vazby od pěstounů, kteří nerozumí té asi největší nouzi dítěte, a to strachu z ohrožujících biologických rodičů, a naopak ještě podporují (musí podporovat) kontakty k nim?“⁶¹**

57 Srov. Scherwath (2019), s. 5

58 Srov. Zwernemann (2009), s. 251

59 KINDESWOHL (2001), s. 14

60 Srov. Zwernemann (2009), s. 268

61 Cappenberg (2009), s. 89

b) Dítě si kontakt přeje

Pokud dítě při kontaktu rodiče radostně vítá, vrhá se jim do náruče, bývá styk s rodičem považován za úspěšný a pro dítě přínosný. Tak to ale bohužel být nemusí. U dětí těžce traumatizovaných může i kontakt, který si přejí, na nich zanechat trvalé škody. Může vést k retraumatizaci a poškození vývoje dítěte. **Skutečnost, že děti po traumatizujících zkušenostech zůstávají navázané na své vztahové osoby, odpovídá patologickému vazebnému chování, které je za traumatických podmínek pro děti nezbytné.**⁶² „I když jsou děti po traumatizujících zkušenostech, které jim byly způsobeny vztahovými osobami, od těchto odděleny (...), je možno veskrze pozorovat, že si tyto děti přejí mít se vztahovými osobami, které jim způsobily utrpení, kontakt

(...). To soudcům zavdává příčinu domnívat se, že traumatizace nemohla být tak závažná nebo k ní vůbec nedošlo.“⁶³ Oběti, aby zajistily svoje emocionální přežívání, si vytváří úzkou vazbu k pachatelům. Odštěpí svoje negativní pocity (jako vztek, strach, nenávisť) a berou vinu sami na sebe. Tento fenomén je známý v případě únosů jako „**stockholmský syndrom**“ a bývá považován za typický následný syndrom traumatu.⁶⁴

V kontextu teorie attachmentu se také mluví o „vazbě ze strachu“, která bývá považována za jeden z dalších typů vztahové vazby. Na rozdíl od dezorganizované vztahové vazby ho nelze pozorovat jako symptom při testu cizí situace. Z tohoto důvodu nebývá často rozpoznána nebo je odborníky přehlížena. „Týrané děti mívají vazbu ze

strachu, když si zvnitřnily, že jsou na jednu stranu závislé na rodičích a na druhou stranu nemají nikoho, kdo by jim pomohl v nouzi.“⁶⁵

Příklad z praxe:

Šestiletý chlapec, který byl odebrán matce pro obrovské zanedbávání a morální ohrožení výchovy, mívá asistované kontakty jednou měsíčně. Při kontaktu se vrhá matce do náruče. Říká: „Mám tě rád, maminko.“ Po kontaktech je vždy velmi neklidný a agresivní, tyto projevy trvají několik dní. Po ohlášení dalšího kontaktu chlapec utíká pryč, na kontakt nechce. Když pak ale vidí svoji matku, opět se jí vrhá do náruče a na konci kontaktu se od ní nechce odloučit.

Alexander Korittko a Dorothea Weinberg, dva uznávaní experti na poli traumatu, popisují fenomén, který se dostavuje, když působí děti při kontaktu s rodiči, kteří je traumatizovali, zdánlivě

bez symptomů a zátěže, jako „instinktivní klam“⁶⁶. Může být označen jako mimovolný mechanismus zajišťující přežití, když jsou děti chyceny v paradoxnosti dvojí potřeby navazovat vazby a v současném prožívání nebezpečí. Dítě se pak učí dělat vše pro to, aby viníka obměkčilo, nerozlítlo ho proti sobě a získalo si jeho přízeň tím, že k němu bude milé. Zvnějšku pak dítě působí klidně, uvnitř jsou jeho stresové systémy na stupni nejvyššího alarmu.⁶⁷

„Slyšet dítě znamená v této souvislosti také naslouchat řeči jeho symptomů.“ A tyto symptomy mluví většinou jasnou řečí. „Pěstouni i pracovníci ze zařízení pro děti mluví o tom, jakou masivní symptomatiku lze pozorovat u dětí kolem kontaktů s rodiči: psychosomatické potíže jako bolení hlavy, břicha, zvracení ... obsesivní chování jako neustálé umývání se, dlouhotrvající masturbování, záchvaty vzteku a řvaní, které trvají celé dny, stažení se do sebe atd. ...

⁶² Srov. Scherwath (2019), s. 5

⁶³ Brisch (2007), s. 115

⁶⁴ Srov. Scherwath (2019), s. 6–7

⁶⁵ Cappenberg (2009), s. 83

⁶⁶ Srov. Korittko, Weinberg (2014)

⁶⁷ Srov. Scherwath (2019), s. 7

to je jen malá ukázka symptomů, když ti, kteří by měli být pro dítě „bezpečným přístavem“, zoufale popisují, že velmi těžko získané zklidnění a stabilizace situa-

ce se vinou pravidelných kontaktů zase zcela zhroutí a pěstouni a pedagogové dítě v těchto situacích sice doprovází, ale nemohou ho před nimi uchránit.“⁶⁸

Asistované kontakty s biologickými rodiči

V praxi OSPOD i doprovázejících organizací je tato forma styku s biologickým rodičem hojně využívána. Má to i své velké opodstatnění. Je při ní možno sledovat chování rodiče a dítěte a díky nastaveným pravidlům zabránit projevům ze strany rodičů nebo pěstounů, které by mohly děti znejistit nebo zranit. V rozhovorech, které obvykle asistované kontakty doprovázejí, je žádoucí pracovat s rodiči na přijetí myšlenky, že dítě vyrůstá v jiné rodině.

Pro malé děti je podstatné, že mají u sebe pěstouny jakožto své vztahové osoby, které jim zajišťují bezpečí. To je zvláště důležité z toho důvodu, že děti často vnímají své biologické rodiče jako cizí nebo málo známé osoby.

Příklad z praxe:

Dvouletý chlapec má pravidelně jednou měsíčně kontakty s oběma biologickými rodiči v rámci asistovaného kontaktu. Rodiče se snaží si s dítětem

hrát a krmit ho. Dítě na rodiče reaguje celkem dobře. Má však potřebu čas od času odcházet k pěstounce a ujišťovat se o její přítomnosti. Pokud se pěstounka vzdálí z místnosti, je dítě neklidné, dokud se pěstounka opět neobjeví.

U takto malého dítěte, které žilo spolu s rodiči pouze po dobu osmi měsíců, je jiná forma kontaktu než za přítomnosti jeho nových vztahových osob vyloučená.

„Vzhledem k tomu, že se kontakty s biologickou rodinou většinou vyznačují vysokou emocionálností a představují všeobecně výjimečné situace, důrazně se doporučuje organizovat je v chráněném prostředí. Neutrální osoby, jako doprovázející kontaktu, přitom mají dohlížet na zachování dohodnutých podmínek.“⁶⁹

Problematické je však využití asistovaného kontaktu v případech, kdy by měl být kontakt s rodiči zcela vyloučen. Vzhledem k legislativnímu zakotvení nutnosti kontaktu pěstounských dětí

s biologickou rodinou se sociální pracovníci OSPOD a soudy zdráhají kontakty zakázat, a to i v případech jako je sexuální zneužívání, týrání dítěte a masivní zanedbávání v raném věku. Pro soudce je velmi zatěžující kontakty s rodiči vyloučit. Dochází pak ke kompromisům ve smyslu: rodiče sice dítě zpět nedostanou, zato však mají právo na kontakt s ním. Stává se pak například, že je u dítěte s podezřením na sexuální zneužívání ze strany rodiče nařízen asistovaný kontakt s tímto rodičem s doporučením, aby po průběhu kontaktu ošetřil přítomný psycholog u dítěte případné retraumatické zážitky. Takové rozhodnutí lze těžko považovat za slučitelné se zájmem dítěte. **„Je v protikladu se sociálně-etickými principy, aby se při rozhodování o dítěti počítalo s jeho duševní újmou s odůvodněním, že tuto bude možné s pomocí psychoterapeutického ošetření opět odstranit.** Dnes není (ještě) možné vycházet z toho, že se duševní poškození, která se jednou objevila, dají opět uzdravit.“⁷⁰

⁶⁸ Scherwath (2019), s. 8

⁶⁹ Kerschbaumer (2013), s. 15

Případy, kdy kontakty s rodiči nepředstavují pro dítě riziko

I v dlouhodobé pěstounské péči mohou probíhat kontakty s biologickou rodinou, které pro děti nepředstavují žádná rizika. „Tajemství úspěchu těchto kontaktů je banální. Nejde se o traumatizované nebo těžce zanedbávané děti a především se v těchto případech dbalo na ‚hierarchii důležitých opatření‘. To znamená, že panuje jednotu mezi rodiči, pěstouny, OSPOD, příp. soudem o budoucí perspektivě pěstounské péče.“⁷¹

Příklad z praxe:

Chlapec byl odebrán z péče matky krátce po porodu. S matkou, které již v minulosti muselo být odebráno dítě, bylo v době těhotenství intenzivně pracováno na tom, že si dítě nebude moci ponechat. V současné době žije chlapec u pěstounů. Matka je plně srozuměna se svou rolí a akceptuje, že chlapec vyrůstá v náhradní rodině. Kontakty probíhají čas od času v neutrálním prostředí bez asistence bez jakýchkoliv problémů.

⁷⁰ Hassenstein (2009), s. 63

⁷¹ Salgo (2009), s. 36

Realizace styku s biologickými rodiči – hranice a pravidla

Aby kontakty s biologickou rodinou mohly být pro dítě přínosné, je třeba nejprve zvážit v každém případě individuálně, zda kontakt není pro dítě škodlivý. Dosud se uvažovalo spíše tímto způsobem: styk s rodiči je pro dítě přínosný, v ojedinělých případech je nutné styk s rodičem zakázat. Realita dětí v pěstounské péči je však jiná. Co se týče dětí těžce traumatizovaných jejich vztahovými osobami, nejedná se o žádné ojedinělé případy. Každé nastavení kontaktů nebo úvahy o návratu dítěte by měly podléhat přísné bezpečnostní zkoušce.

Dle Corinny Scherwath by se o osobním styku s rodiči nebo návratu do rodiny mělo uvažovat v případě, že můžeme každou z následujících otázek zodpovědět jasným ‚ano‘. Bezpečnostní otázky u dítěte: „Cítí se dítě u svých biologických vztahových osob v dostatečné emocionální jistotě?

Jsou vyloučeny retraumatizace a silná emoční zátěž? Reaguje dítě bez symptomů před konáním kontaktu, během něj a po něm? Odpovídá kontakt přání dítěte a je možno vyloučit, že je toto přání patologickou reakcí? Je zde někdo, kdo je pro dítě ‚bezpečným přístavem‘, a tak může v akutní situaci (návštěva, kontakt) regulovat stres dítěte? (Tyto osoby by neměly být nikdy sociální pracovníci, kteří kontakt doprovází, ale osoby z kategorie primárních vztahových osob dítěte.)“

Bezpečnostní otázky na straně rodičů: „Dokázali v dostatečné míře nahlédnout a poznat své ‚chybné chování‘ a vnímají perspektivu dítěte? Podrobili se intenzivní terapii ke zpracování vlastních negativně působících vzorců chování (chování pachatele)? Jsou biologičtí rodiče nyní schopni navazovat citlivě vztah k dítěti?“⁷²

Bohužel stále dochází k případům, kdy jsou kontakty nařízeny, přestože tyto podmínky naplněny nejsou. Pak je třeba usilovat o to, aby kontakty byly pro děti co nejméně škodlivé. Sociální pracovník Heinzjürgen Ertmer sestavil pravidla, která se osvědčila za dobu jeho 30leté praxe na OSPOD:

- 1. Kontakty s rodiči by měly být vždy organizovány, prováděny a doprovázeny OSPOD nebo doprovodnou organizací.**
- 2. Kontakty s rodiči se nikdy nekonají v domově pěstounů.**

- 3. Kontakty s rodiči nikdy neprobíhají v domově rodičů.**
- 4. Kontakty s rodiči nikdy neprobíhají bez asistence. Jeden z pěstounů vždy dítě doprovází.**
- 5. Před konáním kontaktu jsou dohodnuta pravidla chování při kontaktu.**
- 6. Po dítěti by se nikdy nemělo žádat, aby rozhodlo, zda se kontakty budou konat.⁷³**

⁷² Scherwath (2019), s. 9

⁷³ Srov. Ertmer (2009), s. 232

Závěrem

Cílem této práce bylo krátce představit zahraniční poznatky a zkušenosti k tématu kontaktů pěstounských dětí s biologickými rodiči a upozornit na možná úskalí a rizika. Uvedené poznatky se opírají též o praxi pracovníků Sdružení pěstounských rodin,

praxi sociálního odboru Ansbach v Bavorsku a doprovázející organizace Peter PAN v Dolním Rakousku. Práce má vést k zamyšlení nad dosavadní praxí v oblasti kontaktů s biologickou rodinou a nad realizací návratů pěstounských dětí do biologické rodiny.

Literatura a internetové zdroje

Literatura

Arbeitshilfe für die Praxis der Jugendhilfe. Vollzeitpflege. München 2007

BRISCH, KARL HEINZ: Bindung und Umgang. In: Deutscher Familiengerichtstag (Hrsg.) „Siebzehnter Deutscher Familiengerichtstag vom 12. bis 15. September 2007 in Brühl“. (Brühler Schriften zum Familienrecht, Band 15). Bielefeld 2007, s. 89–135

BUTULOVÁ, BRONISLAVA: Manuál služby Asistovaný kontakt. Brno 2013

CAPPENBERG, MARTINA: Besuchskontakte vor dem Hintergrund der Bindungstheorie: Möglichkeiten und Grenzen dieser Theorie, zum Verständnis der Situation von Pflegekindern beizutragen. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 69–93

Deutsches Jugendinstitut: Handbuch Beratung im Pflegekinderbereich. München 1987

DIOUANI, MÉRIEM: Von der Norm zum Einzelfall – Notwendige Konsequenzen für die Umgangspraxis im Pflegekinderwesen. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 171–187

ERTMER, HEINZJÜRGEN: Regelung von Besuchskontakten – Ein Praxisbericht. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 213–232

FEGER, JÖRG M.: Wann ist der begleitete Umgang, wann ist der Ausschluss des Umgangs bei Pflegekindern indiziert? In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 193–202

GRUEN, ARNO: Besprechung des Buches: Nienstedt, M., Westermann, A. (1990): Pflegekinder: Psychologische Beiträge zur Sozialisation von Kindern in Ersatzfamilien. Münster, 2. überarb. Aufl. In: Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie 2/93

HASSENSTEIN, HELMA UND BERNHARD: Eltern-Kind-Beziehungen in der Sicht der Verhaltensbiologie – Folgerungen für Pflegeeltern und Pflegekinder. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 49–68

HOPP, HENRIKE: PflegeELTERN und Besuchskontakte. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 203–211

KERSCHBAUMER, MARTINA, MARIA: Grundkurs Pflegeeltern 2013

KINDESWOHL, Zeitschrift (2/2001)

KLIMEŠ, JERONÝM: Budování identity dítěte. Praha 2008

KOCOURKOVÁ, JANA, ČERNÁ, RIA: Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou. Formulář pro vyhodnocení rizik kontaktu. Praktické rady pro nastavování kontaktu. Chrudim 2018

KORITTKO, ALEXANDER, WEINBERG, DOROTHEA: Instinktive Täuschung – die verborgene Trauma-Reaktion. 2014

Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 2906/18 ze dne 19. 2. 2019

Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2344/18 ze dne 31. 12. 2018

NIENSTEDT, MONIKA: Das Besuchsrecht der Eltern und das Erleben des auf Dauer fremdplatzierten Kindes. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 125–137

NIENSTEDT, MONIKA, WESTERMANN, ARNIM: Neuorientierung in familialen Beziehungen bei der Eingliederung älterer Kinder in Ersatzfamilien. In: Thomas, A. u. Brackhane, R. (Hrsg.): Wahrnehmen, Urteilen, Handeln; Forschungen im Spannungsfeld von Allgemeiner und Angewandter Psychologie. Bern 1980

NIENSTEDT, MONIKA, WESTERMANN, ARNIM (1988): Die Chancen von Kindern in Pflegefamilien aus psychologischer Sicht. In: Dokumentation zum 3. Tag des Kindeswohls vom 31. 8. – 1. 9. 88. Evangelische Akademie Loccum, s. 105–131, 1998, s. 48

NIENSTEDT, MONIKA, WESTERMANN, ARNIM: Pflegekinder. Psychologische Beiträge zur Sozialisation in Ersatzfamilien. Münster 1989

NIESTROI, HILDEGARD: Indikatoren von Kindeswohlgefährdung – Risikoeinschätzung in der Fallarbeit. In: 5. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009

SALGO, LUDWIG: Gesetzliche Regelungen des Umgangs und deren kindgerechte Umsetzung in der Praxis des Pflegekinderwesens. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 17–47

SCHERWATH, CORINNA: Besuchskontakte im Kontext von Bindungstheorie und Traumaforschung – Vortrag im Kontext des Fachtages Pflegekinderhilfe 2015: Besuchskontakte. Risiko oder Chance? im SPFZ HH/ 30. 11. 2015

SOBOTKOVÁ, IRENA, OČENÁŠKOVÁ, VERONIKA: Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti. Olomouc 2013

STREECK-FISCHER, ANNETTE: Frühe Misshandlungen und ihre Folgen – Traumatische Belastungen

in der Entwicklung. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 97–106

WESTERMANN, ARNIM: Die Leitsätze der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes zum Pflegekinderwesen. Begründung und Erläuterung. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 273–289

WESTERMANN, ARNIM: Die Trennung des Kindes von den Eltern und die Verleugnung der Trennung durch aufrechterhaltene Besuchskontakte. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 151–168

WIEMANN, IRMELA: Adoptiv- und Pflegekindern ein Zuhause geben. Bonn 2009

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

ZATTI, KATHRIN B.: Über die Schwierigkeiten der Platzierung älterer Pflegekinder, Integration gelungen? In: NETZ, Zeitschrift für das Pflegekinderwesen 2/99

ZWERNEMANN, PAULA: Praxisauswertung und Fallanalysen über Besuchskontakte bei Pflegekindern. In: 3. Jahrbuch des Pflegekinderwesens. Hrsg. von der Stiftung zum Wohl des Pflegekindes. Idstein 2009, s. 235–269

Internetové zdroje

Děti patří domů

www.detipatridomu.cz/2017/12/20/nahradni-rodinna-pece/

Národní informační centrum pro mládež

www.nicm.cz/nahradni-rodinna-pece-zakladni-informace

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Publikace vznikla v rámci projektu Procesy práce s pěstouny na přechodnou dobu, CZ.03.2.63/0.0/0.0/16_065/0003839, podpořeného z prostředků Evropského sociálního fondu. Realizátorem projektu bylo Sdružení pěstounských rodin z.s. ve spolupráci s partnery Pfad für Kinder Landesverband (Německo) a PAN Pflege und Adoption in Niederösterreich (Rakousko).

Sdružení pěstounských rodin z.s. je nestátní nezisková organizace, která od roku 1995 doprovází pěstouny, osvojitele a jejich děti. Posláním spolku je podporovat pěstounské rodiny a jiné pečující osoby v jejich rozhodnutí dát dětem, které to potřebují, šťastnou a spokojenou rodinu. A také poskytovat trvalou podporu, poradenství, odbornou pomoc, vzdělávání a doprovázení dětem a pečujícím osobám/v evidenci.

*Sdružení pěstounských rodin z.s.
Anenská 10, 602 00 Brno
www.pestouni.cz*

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

